

УДК: 378.047:364.62

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Г. С. Скачкова

Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна
anjalomova@gmail.com

У статті наведено загальну характеристику професійної діяльності соціальних працівників. Надано визначення професії «соціальний працівник» відповідно до Класифікатора професій. Актуальність проблеми статті викликана процесами інтеграції та модернізації вищої освіти, що зумовлює перегляд змісту професійної підготовки соціальних працівників. Розглянуто загальні та фахові компетентності, якими має володіти випускник спеціальності «соціальна робота» згідно існуючих стандартів підготовки фахівців спеціальності 231 «соціальна робота». Акцентовано увагу на автономії вищих навчальних закладів України у виборі освітніх програм для навчання студентів за спеціальністю «соціальна робота». У зв'язку з цим розглянуто регіональні особливості підготовки майбутніх фахівців. Виокремлено перспективні особливості сучасної системи підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах України. Аналізується досвід підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США та Канади з метою подальшого впровадження в українську вищу освіту. Розкрито роль традиційних та нетрадиційних форм організації навчального процесу при підготовці фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах. Лекційні та семінарські заняття розглядаються як переважні форми підготовки соціальних працівників в сучасних умовах. На прикладі Запорізького національного університету проаналізовано навчальні курси, в яких використовуються нетрадиційні методи підготовки: тренінг, ділові ігри, складання соціальних проектів і т.д. Охарактеризовані недоліки професійної підготовки соціальних працівників, до яких віднесено недостатню кількість годин на практичну підготовку та низький рівень практичної підготовки викладачів. Розкрито можливості та шляхи оптимізації цього освітнього напрямку.

Ключові слова: соціальна робота; соціальні працівники; професійна підготовка; вища освіта.

FEATURES OF MODERN PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

H. S. Skachkova

Zaporizhzhya national university, Zaporizhzhya, Ukraine
anjalomova@gmail.com

The article presents a general characteristics of professional activity of social workers. Courtesy of the definition of the profession "social worker" according to the classification of professions. Actuality of problem of article caused by processes integration and modernization of higher education, which leads to review the content of training social workers. Described general and professional competence which must have a graduate of specialty "social work" according to existing standards of training specialists 231 specialty "social work". The attention to the autonomy of higher education establishments in Ukraine in the choice of educational programs to train students in "social work". In this regard, regional peculiarities of the training of future specialists are considered. Highlighted promising features of a modern system of training of social workers in higher education establishments. There were analyzed the experience of training social workers in higher educational establishments of the USA and Canada with the aim of further introduction into Ukrainian higher education. Reveals the role of of traditional and non-traditional forms of

educational process for training specialists in social work in higher education. Lectures and seminars are regarded as preferred forms of training social workers in modern conditions. On the example of Zaporizhzhya National University analyzed courses that use alternative methods of education: training, business games, social projects, etc. There were characterized the shortcomings of professional training of social workers, which include insufficient amount of hours practical training and low level of practical training teachers. Reveal opportunities and ways of optimization this educational direction.

Keywords: social work; social workers; professional training; higher education

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підготовка кадрів для соціальної сфери у вищих навчальних закладах України, зокрема, і соціальних працівників, бере свій початок з 90-х років ХХ ст., разом із появою в 1991 році у Кваліфікаційному довіднику нових посад: «соціальний працівник» та «спеціаліст із соціальної роботи».

З кожним роком вимоги до професійної підготовки соціальних працівників зростають, що викликано модернізацією вищої освіти, соціально-економічними змінами в суспільстві, збільшенням кількості категорій населення, які потребують соціального захисту. Актуальність вивчення освітньої сфери викликана й процесами інтеграції та модернізації вищої освіти, що зумовлює перегляд змісту професійної підготовки соціальних працівників.

Результати вивчення наукових джерел дають підстави констатувати, що питанню підготовки соціальних працівників приділяли увагу як зарубіжні дослідники (М. Доел, С. Шардлоу [3], Ш. Рамон, Р. Сарри [7], А. Пінкус [8], Є. Холостова [11]), так і вітчизняні (В. Андрущенко, В. Бех, М. Лукашевич, І. Мигович, І. Пінчук [1], А. Капська [4], О. Карпенко [5] тощо).

Мета статті – здійснити аналіз особливостей професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах України та визначити основні тенденції її розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах неможлива без визначення змісту професійної діяльності майбутнього спеціаліста та загальних і спеціальних компетентностей випускників спеціальності «соціальна робота». Відповідно до Класифікатора професій «соціальний працівник» відноситься до розділу професіоналів, що передбачає виконання професійних завдань, які полягають «у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем...» [6]. Така діяльність передбачає серйозну теоретичну та практичну підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах України.

Результати аналізу нормативно-методичних документів, зокрема існуючих стандартів підготовки соціальних працівників та проекту нових стандартів, дають підстави констатувати, що до загальних компетентностей випускників відносять: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; застосування знань у практичних ситуаціях; здатність планувати та управляти часом; знання та розуміння предметної області та професійної діяльності; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність до пошуку, оброблення інформації з різних джерел, тощо.

Серед спеціальних (фахових) компетентностей виділяють здатності до аналізу та оцінки соціально-політичних процесів; психічних властивостей, станів і процесів, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади; проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів, тощо. Тобто майбутній фахівець із соціальної роботи має володіти знаннями із психології, соціології, політології, медицини, менеджменту, юриспруденції та інших дисциплін, що показує мультидисциплінарність даної професії. Через це професійна підготовка соціальних працівників також має здійснюватись комплексно.

Вивчення системи професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах України дає підстави визначити деякі особливості. Зокрема, сьогодні підготовкою цих фахівців в системі вищої освіти на всіх освітніх рівнях займаються близько 70 університетів країни. До 2016/2017 навчального року спеціальність «соціальна робота» відносилась до галузі знань 1301 «Соціальне забезпечення». Проте у зв'язку із введенням у дію Постанови Кабінету Міністрів від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей

знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [10], ця спеціальність віднесена до окремої галузі знань «23 Соціальна робота», що показує тенденції розвитку як самої спеціальності, так і професії, а також її важливість для українського суспільства. Тепер кожен вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку соціальних працівників, має можливість в рамках цієї спеціальності впроваджувати ще і освітні програми – «система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЕКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти» [9].

Враховуючи складені освітні традиції з організації підготовки соціальних працівників, умовно можна виділити регіони країни, де навчають майбутніх фахівців із соціальної роботи. Отже, у більшості регіонів країни підготовка бакалаврів та магістрів спеціальності 231 «Соціальна робота» здійснюється за двома освітніми програмами: «соціальний працівник» та «соціальний педагог». Однак є деякі області, які навчають студентів ще за іншими освітніми програмами, які входять до цієї спеціальності. Наприклад, на сході є ВНЗ, в яких готують за освітніми програмами «практична психологія», «соціальне забезпечення», «соціально-правовий захист», «анімаційна соціально-педагогічна діяльність». На заході країни до цього переліку ще додаються «організатор соціально-педагогічної діяльності в соціумі, соціальний педагог, педагог-організатор», «організатор роботи з учнівськими об'єднаннями», «соціальна робота в громаді». В м. Київ та області, окрім зазначених вище освітніх програм в рамках спеціальності «соціальна робота», ВНЗ готують фахівців за освітніми програмами «соціальна реабілітація», «управління міжнародними проектами і програмами», «соціально-психологічне консультування», «соціальна робота на інтерактивні технології», «соціальна педагогіка; консультативна психологія». В переміщених навчальних закладах з Донецької та Луганської областей готують студентів за освітньою програмою «соціально-реабілітаційна діяльність в пенітенціарних закладах». Це дозволяє готувати соціальних працівників, які, з одного боку, будуть володіти всіма основами соціальної роботи як професійної діяльності, а, по-друге, матимуть «вузьке» направлення своєї діяльності, що дозволить їм бути фахівцями в конкретному напрямку соціальної роботи.

Друга особливість процесу професійної підготовки соціальних працівників в системі вищої освіти полягає у неперервності та багаторівневості системи підготовки, про що свідчить наявність всіх освітніх рівнів за цією спеціальністю.

Третьою характеристикою підготовки фахівців із соціальної роботи є сфера практичного застосування знань та навичок випускників спеціальності «соціальна робота» в професійній діяльності. Сьогодні можна спостерігати потребу в соціальних працівниках не тільки в галузі соціального захисту населення, а і в державній сфері, бізнес-структурах, громадських організаціях, що говорить про «універсальність» цієї професії.

Наступна особливість професійної підготовки фахівців соціальної сфери – відсутність єдиного підходу цієї підготовки у всіх вищих навчальних закладах країни. Досвід підготовки соціальних працівників переноситься з інших галузей наук. Але це неможна назвати недоліком системи вищої освіти, оскільки така підготовка говорить про мультидисциплінарний підхід навчання фахівців, який часто не має шаблонних зразків, а є компіляцією різних дисциплін. В більшості все залежить від типу вищого навчального закладу, в якому здійснюється підготовка соціальних працівників.

Проте спільною є стандартна ціннісна підготовка соціальних працівників. Кожен вищий навчальний заклад, який готує майбутніх спеціалістів з соціальної роботи, має однаково викладати студентам цінності професії, етичні стандарти, місію, що є базовими знаннями, без яких майбутній спеціаліст може стати лише носієм професійних функцій, а не висококваліфікованим фахівцем.

Розглядаючи характерні риси сучасної підготовки майбутніх соціальних працівників в системі вищої освіти України, слід відзначити і такі, що потребують розвитку та вдосконалення.

По-перше, це проблема домінування теоретичної підготовки фахівців над практичною. Істотну роль в процесі професійної підготовки соціальних працівників відіграє її практична складова, реалізована в більшості випадків в ході виробничих практик в різних установах. Проте на практичну діяльність виділяється приблизно 2-3 тижні за навчальний рік, що є недостатнім для формування повного спектру практичних навичок майбутнього фахівця із соціальної роботи. Крім того, під час практичної діяльності в тих чи інших установах студенти

стикаються із низкою проблем: керівництво та фахівці установ, в яких проходять практику майбутні соціальні працівники, не можуть довірити студентам частину своїх обов'язків, що також не сприяє розвитку практичних навичок.

По-друге, проблема поєднання гуманітарних та професійних предметів у навчальних планах. З одного боку, університетська система підготовки потребує універсальності, з іншого – на сьогоднішній день соціальній сфері та суспільству необхідні практико-орієнтовані спеціалісти, що володіють не тільки базовими цінностями та функціями, а і мають чіткі знання та практичні навички з вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми.

Оскільки система професійної підготовки соціальних працівників не може існувати без викладацького складу, рівень їх компетентності та професіоналізму є дуже важливою особливістю системи вищої освіти. На початку становлення спеціальності «соціальна робота» в системі вищої освіти існувала проблема у нестачі кваліфікованих кадрів, які б готували майбутніх фахівців, адже професія є значно молодшою, і мало хто мав уявлення про те, якими компетенціями ми маємо володіти випускник спеціальності «соціальна робота». Спостерігалось, що дисципліни розробляли та читали фахівці різних галузей: психології, педагогіки, медицини, юриспруденції, філософії тощо. Ця ситуація зберігається і сьогодні. Проте, якщо на етапі становлення професії та підготовки до неї викладачі, що викладали, не мали практичного досвіду роботи в сфері соціальної роботи, сьогодні у вищих навчальних закладах спостерігається наявність професійних кадрів, які, в свою чергу, працюють або працювали в закладах соціального обслуговування, з клієнтами та цільовими групами, в органах управління соціальною сферою. Отже, серйозним ресурсом тут виступає дослідницька та практична підготовка викладачів.

Вивчення досвіду зарубіжних вищих навчальних закладах дає підстави констатувати, що в США та Канаді до підготовки соціальних працівників допускаються тільки особи, які мають спеціальну освіту, практичний досвід в цій галузі та сертифікацію із соціальної роботи. Слід відзначити, що майже кожен викладач зі спеціальності «соціальна робота» в американському вищому навчальному закладі поєднує свою наукову, викладацьку діяльність із практичною супервізорською, консультативною, методичною роботою в соціальній сфері. У зв'язку з цим, потенціалом для українських ВНЗ, що здійснюють підготовку соціальних працівників може стати запрошення до викладання або відкритих лекцій, майстер-класів фахівців із зарубіжних освітніх установ, що мають великий практичний досвід в цій галузі [2, 137; 12, 114].

Для розкриття проблеми підготовки соціальних працівників у ВНЗ України та визначення основних тенденцій розвитку вищої освіти майбутніх фахівців, слід звернути увагу на форми організації освітнього процесу.

В українських вищих навчальних закладах спостерігається домінування традиційних видів навчальних занять, за допомогою яких готуються фахівці – класичні лекції, семінари, самостійна підготовка. Розглядаючи лекцію як метод викладання дисциплін при навчанні соціальних працівників відзначимо, що ця форма організації навчального процесу виступає однією із провідних. За допомогою лекції викладач надає студентам систематизовану, необхідну і актуальну інформацію [13, 136].

Аналізуючи лекцію як форму організації навчального процесу, слід звернути увагу, що у вітчизняних ВНЗ, які готують соціальних працівників, можна спостерігати використання не тільки класичних лекцій, а і лекцій-дискусій, відео-, телелекцій тощо. Впровадження таких нетрадиційних лекційних занять поки що є рідким явищем в сучасній освітній підготовці соціальних працівників. Проте їх застосування сприятиме ефективному та цікавому навчанню студентів спеціальності «соціальна робота».

Звертаючи увагу на організацію та ведення семінарських занять під час навчання на спеціальності «соціальна робота» в українських вищих навчальних закладах, відзначимо, що вони проводяться у формі викладання підготовленого матеріалу студентом, повторювання пройденого лекційного матеріалу, а також шляхом впровадження дискусій і діалогу із викладачем та аудиторією. Семінарські заняття дають можливість більш глибокого вивчення предмету. На думку дослідників С. Хупера та М. Хенефіна, при підготовці соціальних працівників семінарські заняття мають перевагу по збагаченню словникового запасу студентів. Така форма занять є корисною для майбутніх фахівців, оскільки грамотне мовлення – це одна із умов успішної професійної діяльності та взаємодії соціального працівника із клієнтом [14].

Окрім вищезазначених форм організації навчального процесу, у вищих навчальних закладах країни при підготовці соціальних працівників є тенденції щодо впровадження нових активних методів підготовки майбутніх фахівців. Звертаючись до досвіду Запорізького національного університету при підготовці соціальних працівників, можна виокремити

навчальні курси, під час яких використовуються такі форми організації навчального процесу. Зокрема, тренінг та ділові ігри використовуються при викладанні курсів «Практикум з медіаторних технологій», «Профвідбір та профдіагностика», «Методологія тренінгової роботи та консультування», «Прикладні методики в соціальній роботі». Як індивідуальні завдання студентам спеціальності «соціальна робота» пропонується створення соціальної реклами, соціальних проектів, розробка програм роботи з різними групами клієнтів, підготовка презентацій та рефератів.

Такі неklasичні форми організації навчання майбутніх соціальних працівників дозволяють подолати розрив між теорією і практикою в українській системі професійної підготовки фахівців спеціальності «соціальна робота», а також підвищити мотивацію студентів та викладачів. Їх впровадження в освітній процес дозволяє підвищити конкурентоспроможність вищих навчальних закладів, які готують соціальних працівників за умови, що при проведенні профорієнтаційної діяльності увага абітурієнтів буде звертатись не тільки на майбутнє працевлаштування, а саме на цікавий, нетрадиційний процес організації навчання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі аналізу науково-педагогічної літератури з питання особливостей професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах країни, виокремлено коло проблем, подолання яких дозволить випускати якісно підготовлених фахівців із соціальної роботи: відсутність затвердженого єдиного стандарту підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю «соціальна робота»; домінування теоретичної підготовки і низький рівень практичної діяльності студентів під час навчання; відсутність практичного досвіду соціальної роботи у викладачів вищих навчальних закладів; перевага традиційних форм організації навчального процесу над активними методами. До тенденцій розвитку професійної підготовки соціальних працівників в системі вищої освіти відноситься впровадження зарубіжного досвіду із залученням іноземних фахівців з соціальної роботи, які мають досвід практичної діяльності із вирішення суспільних проблем; збільшення кількості та видів інтерактивних методів навчання; організація співпраці із роботодавцями різних установ та організацій для проходження виробничої практики студентами, що навчаються а спеціальності «соціальна робота».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Соціальна робота. Кн. 3 [Текст] / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович, І. М. Пінчук; Ін-т вищої освіти АПН України; Держ. центр соц. служб для молоді. – К.: УДЦССМ, 2001. – 332 с.
2. Васильева А. Ю. Единство теоретической и практической подготовки социальных работников в США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Анастасия Юрьевна Васильева. – М., 2005. – 200 с.
3. Доэл М. Практика социальной работы : управление и методика разработки для обучения и повышения квалификации соц. работников / М. Доэл, С. Шадлоу ; пер. с англ.; под ред. Б. Ю. Шапиро. – М. : АО «Аспект Пресс», 1995. – 236 с.
4. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А. Й Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – № 15. – С. 12-16.
5. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект: Монографія / О. Г. Карпенко / За заг. ред. С. Я. Харченко. – Дрогобич : Коло, 2007. – 374 с.
6. Класифікатор професій ДК 003:2010 (Додаток А) [Електронний ресурс] / Наказ, Класифікатор від 28.07.2010 № 327 / Держспоживстандарт України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>.
7. Обучение социальной работе: преемственность и инновации / Под ред. Ш. Рамон и Р. Сарри. – М. : Аспект Пресс, 1996. – С. 59.
8. Пинкус А. Практика социальной работы: форма и методы / А. Пинкус, И. Минахан; пер. с англ. В. И. Жуков и др. – М. : Союз, 1993. – 223 с.
9. Про вищу освіту [Електронний ресурс] / Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

10. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів від 29.04.2015 № 266 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1460-15>.
11. Холостова Е. И. Социальная работа: учеб. пособие для вузов по спец. «Социальная работа» / Е. И. Холостова. 6-е изд. – М. : Дашков и К, 2009. – 858 с.
12. Чотчаева А. М. Теоретическая и практическая подготовка социальных работников в университетах Канады : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.08 / Аминад Макомедовна Чотчаева. – М., 2004. – 206 с.
13. Macleish J. Why Do We Lecture? / J. Macleish. – London: Jossey-Bass Publishers, 1996. – 159 p.
14. Hooper S. The Effect of Group Composition on Achievements, Interaction and Learning Efficiency during Computer-Based Instruction / S. Hooper, M. Hannafin // Educational Technology Research and Development. – 1991. – № 39. – P. 10-27.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P., & Bekh, V. P., & Lukashevych, M. P. & Myhovych, I. I. & Pinchuk, I. M. (2001). *Sotsialna robota [Social work]*. Kyiv: UDTsSSM (in Ukrainian).
2. Vasil'eva, A. Ju. (2005). *Edinstvo teoreticheskoy i prakticheskoy podgotovki social'nyh rabotnikov v SShA [The unity of the theoretical and practical training of social workers in the United States]*. Candidate's thesis. Moscow (in Russian).
3. Dojel, M. & Shadlou, S (1995). *Praktika social'noj raboty : upravlenie i metodika razrabotki dlja obuchenija i povyshenija kvalifikacii soc. rabotnikov [Modern Social Work Practice: Teaching and Learning in Practice Settings]*. (B. Ju. Shapiro, Trans). Moscow: AO «Aspekt Press» (in Russian)
4. Kapska, A. Y. (2010). Deiaki aspekty profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [Some aspects of social teachers' and social workers' professional training]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. O. Dovzhenka. Seriya: Pedahohichni nauky*, 15, 12-16 (in Ukrainian).
5. Karpenko, O.H. (2007). *Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoj osvity: naukovo-metodychnyi ta orhanizatsiino-tekhnologichnyi aspekt [The professional training of social workers in terms of university education: scientific and methodical, organizational and technological aspects]*. Drohobych: Kolo (in Ukrainian).
6. *Klasyfikator profesii DK 003:2010 (Dodatok A) [Classifier of professions DK 003: 2010 (Annex A)]*. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (in Ukrainian).
7. Ramon, Sh. & Sarri, R (1996). *Obuchenie social'noj rabote: preemstvennost' i innovacii [Education Social Work: Continuity and innovation]*. Moscow : Aspekt Press (in Russian).
8. Pinkus, A. & Minahan, I. (1993). *Praktika social'noj raboty: forma i metody [The practice of social work: the form and methods]*. Moscow: Sojuz. (in Russian).
9. *[The Law of Ukraine "On the higher education"]* (2004). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (in Ukrainian).
10. *Decree of Cabinet of ministers of Ukraine «On the list of disciplines and specialties, which trains candidates higher Education»*. (2015). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1460-15> (in Ukrainian).
11. Holostova, E. I. (2009). *Social'naja rabota: ucheb. posobie dlja vuzov po spec. «Social'naja rabota» [Social Work: textbook. Allowance for universities on spec. «Social work»]*. Moscow : Dashkov i K. (in Russian).
12. Chotchaeva, A. M. (2004). *Teoreticheskaja i prakticheskaja podgotovka social'nyh rabotnikov v universitetah Kanady [Theoretical and practical training of social workers in universities in Canada]*. Candidate's thesis. Moscow (in Russian).
13. Macleish, J. (1996) .*Why Do We Lecture?* London: Jossey-Bass Publishers.
14. Hooper, S. & Hannafin, M. (1991). The Effect of Group Composition on Achievements, Interaction and Learning Efficiency during Computer-Based Instruction. *Educational Technology Research and Development*, № 39, 10-27.